

Lóránt Károly

A privatizáció társadalmi hatásai

A kilencvenes évek elején beinduló privatizáció kétségtelenül jelentős hatást fog gyakorolni a magyar társadalomra, ám e hatás megítélése most, a folyamat elején nem könnyű, különösen azért nem, mert a különböző politikai erők között nincs konszenzus a privatizáció végrehajtásának módja tekintetében.

A politikai helyzet változékonysága miatt a privatizáció rövidebb és hosszabb távon várható társadalmi hatásainak felmérése csak úgy lehet valamennyire is időtálló, ha előbb alaposabban utánagondolunk a privatizáció mellett felhozott gazdasági indokoknak, a mögötte meghúzódó gazdasági érdekeknek, ha utánagondolunk annak, milyen hatást gyakorol a privatizáció a gazdasági fejlődésre és a jövedelemelosztásra.

Ma a privatizációt kezdeményező politikai erők a privatizáció szükségének indoklásakor általában három különböző érvrendszert hoznak fel. Ezek egy része a gazdasági hatékonyságra, más részük a politikai illetve ideológiai értékekre, egy harmadik részük pedig az igazságságra vonatkozik.

A fenti érvek közül legfontosabbnak a gazdasági hatékonysággal foglalkozókat tekinthetjük. A Nemzeti Megújulás Programja például így fogalmaz: „A magántulajdon biztosítja a vállalkozókedvet, a megtakarítások hatékony, gazdaságilag helyes és nem önkényes felhasználását.” Politikai-ideológiai oldalról a program azzal indokolja a privatizációt, hogy az „megerősíti az egyének, a családok, a megtakarító szabadságát és autonómiáját...”. Végül a privatizációt az is indokolja, hogy „A negyvenes és ötvenes évek államosításai... igazságtalanok voltak”. A program a privatizációtól azt várja, hogy „a társadalomban fokozatosan helyreáll a felelős tulajdonosokra és jól képzett, jól fizetett munkavállalókra épülő piacgazdaság”. (A Nemzeti Megújulás Programja, 32–33. old.) A program mintegy 3–5 év alatt az állami tulajdon ma 90% feletti arányát 50% alá kívánja csökkenteni.

Mielőtt a privatizáció mögötti tartalom elemzésébe bocsátkoznánk, rá kell mutatnunk arra a hasonlóságra, amelyet ez az érvrendszer a negyvenes-ötvenes évek fordulóján végrehajtott államosítások érvrendszerével mutat. A tulajdoni változások legfőbb indokaként akkor is a gazdasági érvek szolgáltak. Eszerint a kapitalizmus egyre élestedő ciklikus válságai miatt a termelési tényezők kihasználása alacsony

fokú. Az államosításokkal és az állam tudatos, tervszerű irányításával viszont el lehet kerülni a jelentős veszteségekkel járó gazdasági visszaeséseket, a tömeges munkanélküliséget.

A privatizáció biztosítja az egyén szabadságát és autonómiáját — mondja a Nemzeti Megújulás Programja; annak idején viszont az államosítások a bér munkást kívánták megszabadítani a tőke rablásából, hogy lehetővé tegyék autonóm egyénisége kibontakozását.

Az államosítások igazságtalanok voltak — mondja a program, annak idején viszont arra hivatkoztak, hogy az államosítás megszünteti az igazságtalan jövedelem- és vagyoneelosztást, és egy olyan igazságos társadalmat valósít meg, ahol: „Egyik ember annyi mint a másik, mennyi munkát végez, annyit ér”. A program szerint: „a munkából szerzett jövedelem mellett a lakosság széles köreiben megoszló magántulajdon az anyagi biztonság alapja”. Annak idején viszont az államosításokat követő teljes foglalkoztatással, a széles körű állami gondoskodással kívánták az állampolgár biztonságát szolgálni.

Az összehasonlításból világosan látszik — és voltaképpen ennek bemutatása volt a célunk —, hogy homlokegyenest ellenkező programokat is lényegében könnyűszerrel lehet ugyanazzal az érvrendszerrel indokolni. Ez nagyfokú óvatosságra kell hogy intsen bennünket a programok eredményességét illető várakozásunkban, és még inkább igényli az indokok valóságtartalmának minél mélyebb feltárását.

Az államosításokra, az állami irányításra építő baloldali ideológiák annak idején a klasszikus kapitalizmus bírálatából indultak ki. Ekkor (tehát a negyvenes-ötvenes évek fordulóján) még nem voltak annyira nyilvánvalók a keynes-i fordulat eredményei, hogy hathatós érvként hozhatták volna fel őket a piacgazdaság védelmében, bár, mint tudjuk, a döntő szót nem közgazdasági érvek mondatták ki. Az azóta elmúlt négy évtized egyrészt bebizonyította, hogy a kapitalizmus képes jelentős visszaesések nélküli gyors fejlődésre, másrészt, hogy a szocialista országok az állami tulajdonra épülő tervgazdálkodással értek ugyan el eredményeket az egyenlőség, a létbiztonság és a növekedés tekintetében, összességében azonban ez a gazdasági rendszer a keynes-i kapitalista modellel való versenyben alulmaradt. (Ez a tapasztalat vezetett azután — többek között — a szocialista politikai rendszerek bukásához.) A privatizáció — amelyet végül is minden parlamenti párt képvisel valamilyen formában — a piacgazdaság helyreállítását szolgálja. Ám az általános tapasztalatok oldaláról bármennyire kívánatosnak tartjuk is a privatizációt, annak konkrét megvalósítási módja jelentős gazdasági és társadalmi feszültségekkel járhat, ezért célszerű nagyon átgondolni, hogy a privatizációval kapcsolatos elvárásaink milyen eredményeket szolgáltathatnak a valóságban.

A privatizáció egyik legfőbb indoka, hogy a magántulajdonos racionálisabb döntéseket hoz, jobban törekszik a hatékonyságra, mert ez alapvető gazdasági érdeke. A racionálisan működő magáncégek tömege viszont hatékony nemzetgazdaságot eredményez. Ezen érv megítélésénél rögtön egy definíciós problémába ütközünk: ki tekinthető olyan magántulajdonosnak, akire ez a racionális, *homo oeconomicus*-i magatartás jellemző? Ezt a modellt tulajdonképpen az a kistőkés képviseli, aki maga vezeti vállalkozását, tehát az egytől legföljebb néhány száz főig terjedő magánvállalat. De kérdés, hogy vonatkoztatható-e ez a viselkedési modell a szövetkezeti tulajdonra, a leendő önkormány-

zati tulajdonra vagy a részvénytulajdonra. Sajnos a különböző tulajdonformákban megvalósuló döntési mechanizmusokra empirikus vizsgálatokkal nem rendelkezünk, így hát következtetéseink is inkább spekulatívak lesznek — mint ahogy a *homo oeconomicus* feltételezése is az —, mintsem egzakt szociológiai vizsgálatokkal alátámasztottak.

Tegyük fel a kérdést, hogy a hatékonyság szempontjából lehet-e különbség a személyes döntési szabadsággal rendelkező magántulajdonos és a közösségi, társasági tulajdonosok között. Megítélésünk szerint a kollektív és az egyedi döntéshozó egyaránt hozhat hibás és jó döntéseket, eleve nem lehet közöttük különbséget feltételezni. Különbséget főleg a döntésért történő felelősségvállalásban látunk. Az egyedi magántulajdonos esetében a felelősségvállalás biztosított; lényeges hibák esetén ez bukáshoz vezet, ami tömegesen és hosszabb távon természetesen kiválasztódást eredményez. Ez a természetes kiválasztódás biztosítja az alkalmazkodóképesebb, hatékonyabb gazdasági szféra kialakulását. A felelősségvállalás azonban — megfelelő technikákkal — a közösségi tulajdonformáknál is biztosítható, és az is feltételezhető, hogy az 1968-as mechanizmusreform után ez a felelősségvállalás bizonyos fokig a magyar gazdaságban jelen is volt.

A döntésekért való felelősségvállalás azonban önmagában nem elegendő. A hatékony döntésekhez arra is szükség van, hogy az adott vállalkozói szférában erős piaci verseny alakuljon ki, ennek hiányában ugyanis a rossz döntések, az erőforrások nem elég hatékony hasznosításának költségnövelő hatása továbbhárítható, tehát nem ösztönöz az erőforrások hatékony hasznosítására, nem hat a természetes kiválasztódás irányába.

E megfontolások után nézzük a gyakorlatot. Ha a mondottakat elfogadjuk, úgy akkor várható lényeges hatékonyságjavulás a privatizációtól, ha az a jelenlegi helyzethez képest döntő változást hoz a felelősségvállalásban, és ugyanakkor biztosítva van a privatizált területeken a piaci verseny is. Ez utóbbit elsősorban az biztosítja, ha a piacon sok elkülönült érdeklélő rendelkező eladó van jelen. E tulajdonosoknak nem kell szükségképpen magántulajdonosoknak lenniök, ám a magántulajdon és a megfelelő versenyszabályozás — például a piacra lépés akadályainak minimalizálása — elősegítheti a versenyzők számának növekedését, és így a piaci versenyt.

Magyarországon ma az állami (vagy szövetkezeti) tulajdonosoknak az a része, amely tipikusan kis üzemekre épül (például kereskedelmi, vendéglátóipari hálózat,) a korábbi gazdasági reformok eredményeképp már eddig is jelentős mértékben az egyéni felelősségvállalásra épült, tehát e téren (és az előprivatizáció elsősorban ezekre a területekre terjed ki) a privatizáció hatékonyságjavító hatása valószínűleg mérsékelt marad. A hatékonyság alakulásában valószínűleg nem annyira a tulajdonviszonyokban bekövetkező változásoknak, mint inkább az általános gazdasági feltételeknek (gazdasági stabilitás, piaci verseny) lesz szerepük. Véleményünk szerint tehát a privatizáció hatékonyságnövelő hatása elsősorban hosszabb távon, és akkor sem annyira a konkrét tulajdonforma miatt, hanem a piaci szereplők számának növekedése miatt várható. Nem annyira az fog számítani, hogy milyen az aránya az állami szerződéses, a kisszövetkezeti vagy az egyedi magántulajdonnak, hanem az, hogy kialakul-e egy egészséges piaci verseny (ami mögött egy stabil gazdasági háttér van), vagy sem.

Az elmondottakat összefoglalva, megítélésünk szerint a kis- és közepes termelő vagy szolgáltató egységek privatizációja csak meghatározott feltételek mellett fog hatékonysági előnyökkel járni. A jelenlegi hazai viszonyok ismeretében kevésbé a privatizáció, mint inkább az általános gazdasági környezet fogja a hatékonyság alakulását megszabni.

Nézzük ezek után a nagyvállalati szférát, nagyvállalat alatt nem a számtalan apró üzemből felépülő „nagy” vállalatot, hanem a valóban nagy üzemekkel rendelkezőket értve. Ebben a szférában a privatizáció célszerű formája a részvénytársaság, a vállalatot a tulajdonosok (a részvényesek) által megbízott menedzserek irányítják.

Ha most újból az előbbi kritériumok, tehát a felelősségvállalás és a piaci verseny szempontjából vizsgálódunk, a következőket állíthatjuk: a vállalati menedzserek a részvénytulajdonosok előtt felelnek a vállalat eredményeiért, tehát erről az oldalról a hatékonyság javuláshoz szükséges feltétel adott. Ám rögtön azt is el kell mondanunk, hogy ez a felelősségvállalás akkor is biztosítható, ha egy vállalat állami tulajdonban marad. Egy többpárti, az államügyeket nyilvánosan kezelő társadalomban ugyanis nem feltételezhető, hogy egy vállalati felügyeletet ellátó szerv (vagyonügynökség, minisztérium, felügyelőbizottság stb.) pusztán azért nem cserél le vállalati vezetőket, mert ahhoz közvetlen anyagi érdeke nem fűződik. Ha a másik szempontot, a piaci versenyt nézzük, úgy azt kell mondanunk, hogy jelenleg a KGST-kereskedelem összeomlása miatt a nagyvállalati szféra esetében normális piaci versenyről nem lehet beszélni. Jelenleg nincs tehát olyan valós kritérium, amely alapján egy vállalati vezető gárda tevékenységének hatékonysága megítélhető lenne. A nagyvállalati szférának korábbi kereskedelmi kapcsolatai szétzilálása, illetve világgpiaci általános versenyképessége miatt olyan problémákkal kell szembenéznie, amelyek megoldása nem a tulajdonviszonyok átalakulásától függ. Megítélésünk szerint tehát a nagyvállalati szférában a tulajdonviszonyok átalakításától érdemleges hatékonyságjavulást várni nem lehet. A privatizáció eredményt elsősorban akkor hozhat, ha olyan nyugati tőke bevonásával jár, amely az adott vállalat technológiai színvonalát és ezzel a nemzetközi versenyképességet is növeli.

A privatizáció hatásainak mérlegelésekor nem feledkezhetünk meg a privatizáció végrehajtásával járó vezetőcserék hatásáról sem. A gazdasági tevékenység jelentős részben személyes kapcsolatokra épül, mind a vállalatok belső, mind a külső kapcsolataiban. Az ilyen kapcsolatok tömeges megszakítása olyan, mintha egy élő szervezet idegrendszere roncsolódna szét, amelynek regenerálódásához idő kell. Általános tapasztalatok szerint egy-egy munkakör teljes birtokbavételéhez 3—4 év is szükséges. Tehát még ha a vezetőcsere azzal jár is, hogy a régi vezetőket tehetségesebbek váltják fel (ami az új pártok kádereinek ismeretében legalábbis megkérdőjelezhető), az első években akkor is hatékonyságromlással lehet számolni a betanulás időigénye miatt.

Összességében tehát az a véleményünk, hogy a privatizáció mellett szóló első és legfontosabb érv, a gazdasági hatékonyság javulása, csak meghatározott feltételek teljesítése esetén érvényesülhet. Ezért megítélésünk szerint az általános — ideológiai értékeken alapuló — privatizálással szemben valós gazdasági eredményeket elsősorban egy, a gazdasági hatásokat konkrétan mérlegelő privatizációtól remélhetünk.

Politikai és gazdasági súlya miatt célszerű kiemelten kezelni a mezőgazdaság privatizálásának gazdasági hatását. A mezőgazdasági földtulajdont tekintve a parlamenti pártok között két markáns nézet ütközik egymással. Az egyik az eredeti tulajdonosoknak való visszaadást tűzi ki célul (kisgazdák), a másik a meglévő termelőszövetkezeti tulajdont vállalkozásokká kívánja átalakítani, ahol a privatizálás értékpapírok formájában (tehát nem a fizikai vagyon felosztásával) valósul meg (SZDSZ). A kisgazda (vagy ahhoz közelálló) program végrehajtásánál egyrészt számolni kellene a jelenleg körülbelül 4—500 milliárd forintra tehető mezőgazdasági állóeszközök jelentős részének feleslegessé válásával, ugyanakkor a kisgazdaságok felszerelése hasonló nagyságrendű új beruházásokat igényelne. A technikai felszerelés idő- és erőforrásigénye miatt nyilvánvaló, hogy egy ilyen átalakítás súlyos következménnyel járna a mezőgazdasági termelésre nézve. Ebben az esetben tehát szó nincs a hatékonyság növeléséről, sőt még hosszú távon is alacsonyabb hatékonysággal kell számolnunk, az elaprózott birtokok miatt.

Ezért megítélésünk szerint csak akkor lehet hatékonyságjavulást várni a mezőgazdasági privatizációtól, ha az az SZDSZ által javasolt, vagy ahhoz közelálló módon valósul meg, vagyis a meglévő tulajdon vállalkozásba adásával történik.

A privatizáció gazdasági indokainak mérlegelése után nézzük a politikai-ideológiai indokokat. A Nemzeti Megújulás Programja szerint a privatizáció „megerősíti az egyéneket, a családokat, a megtakarítók szabadságát és autonómiáját”. Ezt az állítást nehéz lenne vitatni, mint ahogy az egyenlőség társadalmilag kétségtelenül mélyen gyökerező eszméjét sem. Végül is arról van szó, hogy a hirdetett értékek mögött érdekek húzódnak meg. Egy-egy párt egy-egy társadalmi réteg érdekeit vállalja fel, amelyre mint potenciális választóira igényt tart. Nyilvánvaló, hogy a bérből és fizetésből élő rétegnek másfajta érdekei vannak, és így másfajta értékeket is támogat, mint a kis- vagy nagyvállalkozói réteg. A tulajdoneloszlás egyben hatalomelosztást is jelent, ezért a politikai pártok szorosan kötődnek a tulajdon ilyen vagy olyan elvek szerinti felosztásához. Nyersen, de közérthetően fogalmazta meg mindezt Méhes Lajos ipari miniszter a III. ipargazdasági konferencián, a nyolcvanas évek elején: „Vegyük tudomásul, hogy a nagyvállalatok vezető pozíciói a munkáshatalom őrhelyei voltak és azok is maradnak.” Méhes Lajos egy alapigazságot fogalmazott meg, amelyből ha elhagyjuk a „munkás” szót, általános érvényűvé, a mai viszonyokra is alkalmazhatóvá válik. E tétel átgondolása érthetővé teszi az MDF és az SZDSZ közötti éles vitát a privatizáció kérdésében. Az MDF privatizálási koncepciója mindenekelőtt egy széles nemzeti kistulajdonosi réteg megteremtését tűzi ki célul, amely majd az MDF szavazóbázisa lehet a jövőben (ezért igazodik a privatizáció 3—4 éves időtartama a választások 1994-es határidejéhez). Ezzel szemben az SZDSZ elsősorban a nagyvállalkozói, nagytőkés rétegre, a nemzetközi nagytőkére épít. Bauer Tamás szerint a külföldi tőke részesedése a magyar gazdaságban elérheti a 30—40%-ot (Népszabadság, 1990. augusztus 23.). Azon sem csodálkozhatunk, hogy a baloldal (baloldaliságának mértékétől függően) a privatizáció során elsősorban a munkástulajdon jelentőségét hangsúlyozza. Természetesen a politikai viták során sohasem a lemeztelenített hatalmi érdekek, hanem annak értékekbe burkolt mása

jelenik meg a protestáns etikával bíró kisvállalkozó, a hatékonyságnövelő internacionális tőke, avagy az öngazgató munkás idealizált jellemvonásaiban.

Hátra van még az igazság kérdésének megvizsgálása. Igazságnak mindenki azt tartja, ha érdekeit akadálytalanul érvényesítheti. Ha ezek az érdekek sérülnek, a sértett igazságtalanságról beszél. Ez így van akkor is, ha valakinek a vagyonát elveszik, de akkor is, ha a vagyonelosztás vagy a jövedelemelosztás egyenlőtlensége miatt tiltakoznak a kárvallott társadalmi rétegek. A társadalom egészének szintjén az igazságosság érvényesüléséről akkor beszélhetünk, ha a különböző társadalmi erők érdekei között több-kevesebb összhang teremthető, vagyis el lehet érni egy olyan állapotot, amellyel mindegyik fél ki tud egyezni. Természetesen az érdekérvényesítés lehetőségei az egyes társadalmi rétegek számára eltérők, így a politikai erők színpadán az igazságosság mint a különböző politikai erők közötti egyensúly fog jelentkezni.

Az igazságosság szempontjából egyaránt fontos a reprivatizációból (vagyis a régi tulajdonosoknak való tulajdonvisszaadásból) és a privatizációból (vagyis az állami tulajdon új tulajdonosoknak történő átadásából) származó problémák vizsgálata.

Ha elfogadjuk a reprivatizáció jogosságának elvét, vagyis azt, hogy a tulajdont eredeti tulajdonosának kell valamilyen formában visszaadni, az gyakorlatilag megoldhatatlan helyzetet eredményez.

A kiscgazdák az 1947-es földtulajdon visszaállítását tartják igazságosnak, mert választóikat elsősorban a kis- és középbirtokos rétegekben keresik. Ám ha egyszer elfogadjuk azt az elvet, hogy több évtizeddel ezelőtt elvett javakért kártérítés jár, rendkívül nehéz meghúzni ennek határát. Hiszen ha egyszer a magántulajdon sérthetetlenségét kimondjuk, mi az elvi különbség a közepes földbirtok és a korábban államosított nagybirtok között? Vagy miben különbözik a földtulajdon az egyéb (gyárak, házak stb.) tulajdontól? De ugyanígy felvethető, hogy vajon a valamikori zsidó vagyonok elkobzása miatt nem járna-e kártérítés. Ha jól meggondoljuk, az 1938-as első zsidótörvény óta eltelt öt évtizedben állami intézkedések hatására több százezer állampolgárt ért vagyoni sérelem. Az örökösödési jog alapján ma a valamilyen indok miatt kártérítésre, az eredeti tulajdon visszaadására joggal (?) igényt tartók száma valószínűleg milliós nagyságrendű.

A Nemzeti Megújulás Programja e kérdésben felemás módon foglalt állást. Egyrészt kimondja, hogy a korábbi tulajdonok természetbeni visszaadását általában nem támogatja, másrészt kijelenti, hogy a tulajdonok (gyárak, üzemek, boltok, műhelyek) természetbeni visszaadása (reprivatizálás) helyett kártalanítást ajánl. A kártalanítás a program szerint csak részleges lehet, a felhalmozódott nemzeti közterhek miatt. A program olyan értékpapír formában kifejezett kártalanítást javasol, amely új tulajdon vásárlására fordítható. Ha azt feltételezzük, hogy a valamikori vagyoni károsultaknak, illetve örökösöknek legalábbis a többsége igényt tart a kártérítésre, akkor akár másfél-kétfélmillió kérelemmel is számolhatunk, amelyek elbírálása gyakorlatilag megoldhatatlan feladat. Nemcsak a kérelmek rendkívül nagy száma okoz problémát, hanem az is, hogy a valamikori tulajdonok általában lényeges fizikai és értékbeli változásokon mentek át. Negyven-ötven év előtti tulajdonok akkori és mai értékének megbecslése, méghozzá mil-

liós nagyságrendben, közgazdaságilag megoldhatatlan. Így az, hogy a jelenlegi örökösöket milyen rész illetheti meg, végeláthatatlan pereskedések forrása lehet.

Az is nagy kérdés, hogy a kártérítés során szerzett értékpapírok végül is milyen jövedelem-átcsoportosítást eredményeznének. Ha a valamikori tulajdonosok, illetve örökösök olyan részvényekhez jutnának, amelyekkel jelentős éves jövedelemre lehetne szert tenni, az a jövedelemelosztásban olyan új helyzetet teremtene, amelyet ma még áttekinteni sem lehet.

Ha viszont a kártalanítás nem járna lényeges jövedelem-átrendeződéssel, akkor nyilvánvalóvá válik, hogy itt a kérdésnek csupán formai megoldásáról van szó. Kérdés, hogy egy ilyen látszatsmegoldás megéri-e azt a társadalmi költséget, amelybe a végrehajtása kerül? Az erőfeszítéseket nem más, fontosabb problémák megoldására kellene-e fordítani akkor, amikor az ország a gazdasági összeomlás szélén áll? A reprivatizáció tehát minden bizonnyal még a Nemzeti Megújulás Programja által felajánlott formában sem a társadalmi igazságosságot szolgálná, hanem a meglévők mellett újabb elégedetlenség forrásává válna.

Szinte biztosra vehető, hogy egy ilyen helyzetben a gazdaság konszolidálását szolgáló próbálkozások sem lehetnek sikeresek, hiszen a nemzet erejét a tulajdon körüli birkózás és nem a nemzetközi feltételekhez való alkalmazkodás köti le. Józan politikai erők a reprivatizálást nem támogathatják — és nem is támogatják.

A privatizáció mögött álló indokok és érdekek, valamint a várható gazdasági hatások mérlegelése után most már rátérhetünk a társadalmi hatások elemzésére.

A privatizálásra váró vagyon könyv szerinti értéke közel 200 milliárd forint, ám piaci értéke ennél jóval nagyobb lehet. Ugyanakkor a lakosság éves megtakarításai 15—20 milliárd forint körül mozognak. Ha igen jó esetben feltételezzük, hogy a lakosság hajlandó megtakarításainak felét arra fordítani, akkor 100—200 év alatt tudná a privatizálásra kerülő állóeszközöket felvásárolni. Ha ezt a folyamatot 3—4 évre kívánják rövidíteni, vagy a privatizálandó állóeszközök könyv szerinti értékük 1/25-én, vagy 1/50-én kerülnének a lakosság tulajdonába. Egy ilyen óriási üzletet azonban nem lehet „igazságosan” lebonyolítani. A vagyon vagy azon keveseknek a kezébe kerül, akik már rendelkeznek elegendő tőkével, vagy mesterségesen kerülnek szétosztásra (a dolog logikájából következően) párthívek és a hatalom potenciális támogatói között (mint ahogy valami hasonló zajlott le az államosítások során is).

Az üzletek privatizálásával — ha azt feltételezzük, hogy azok felvásárlását megakadályozzák — legfeljebb néhány tízezen juthatnak tulajdonhoz. A nagyobb vállalatok privatizálása még kevesebb valódi tulajdonost jelent, hiszen a részvények vásárlóinak többsége számára a részvény nem tulajdonként, hanem pénzbefektetésként funkcionál. A nagyvállalatok esetében a valódi tulajdonosok abból a szűk rétegből fognak verbuválódni, amelynek tagjai vagy az utóbbi egy-másfél évtizedben kerültek az állami vállalatok illetve pénzintézetek élére, vagy az újonnan jött politikai elit körébe tartoznak. A rövid, 3—4 éves időtartam alatt végrehajtani kívánt privatizáció tehát valódi tulajdonossá

csak egy rendkívül szűk réteget tehet. Ez a réteg — ha a privatizációval jelentős jövedelemátcsoportosítás is jár, ami feltételezhető — messze elszakad a társadalom többi részétől. Vagyis a gyors privatizáció következményeként egy latin-amerikai típusú társadalmi szerkezettel kell számolnunk, függetlenül attól, hogy a Nemzeti Megújulás Programja ennek ellenkezőjét (széles vállalkozói réteg kialakítását) hirdeti meg. Az MDF céljait tulajdonképpen nem privatizálással, hanem azzal lehetne elérni, ha a már meglévő magánvállalkozói rétegnek adnának — például az adózáson keresztül — nagyobb lehetőségeket. A széles nemzeti vállalkozói réteg kialakulása azonban a 3—4 évet ebben az esetben is lényegesen meghaladná, és talán másfél-két évtizedig is eltartana. Történelmileg azonban ez még mindig igen rövid idő lenne egy működőképes piacgazdaság megteremtéséhez — hiszen például a kőolajár-robbanás óta eltelt közel két évtized még mindig kevés volt az alkalmazkodáshoz.

Mivel a gyorsan, türelmetlenül végrehajtott privatizáció mindenképpen sérteni fogja valamely politikai erő érdekeit (tehát „igazságtalan” lesz), ezért várható, hogy a következő, majd a rákövetkező politikai hatalomváltáskor az újonnan hatalomra kerülők újból és újból felülvizsgálják a privatizáció szempontjait, és azokat a saját érdekeiknek megfelelően alakítják át. Egy ilyen folyamat állandó bizonytalanságot vinne a termelő és szolgáltató szférába, rendkívüli mértékben lelassítva az alkalmazkodási folyamatot.

Az elmondottakat összefoglalva, úgy látjuk, hogy egy 3—4 év alatt végrehajtott szándékozott nagyarányú privatizáció és különösen rep-privatizáció pont a mellette felhozott perdöntő érv, a gazdasági hatékonyság várható javulása oldaláról nem igazolható. A privatizációval kapcsolatos állásfoglalások elemzésével az is bizonyítható, hogy a privatizációs törekvések mögötti motiváció nem annyira a nemzetgazdasági hatékonyság növelése, hanem az egyes politikai erőknek az a szándéka, hogy politikai hatalmukat gazdasági hatalommal támasszák alá, illetve, hogy kialakítsák azt a társadalmi réteget, amely politikai bázisukul szolgálhat. A romló gazdasági helyzetben végrehajtott privatizáció a már úgyis egyre nehezebben kezelhető társadalmi feszültségeket tovább fogja élezni, kettészakítva az országot egy szűk, egyre gazdagodó, és egy széles, gyorsan szegényedő társadalmi rétegre. Egy ilyen kétpólusú társadalom, amelyből hiányzik a stabil középréteg, nem lehet szilárd bázisa a frissen kialakított demokratikus állambe rendezkedésnek sem.

Mindezeket végiggondolva, a piacgazdaság kialakulását kevésbé a rövid idő alatt végrehajtható erőteljes privatizálással, mint inkább a már meglévő magánszféra (vállalkozói réteg) hathatós támogatásával látjuk elérhetőnek. A privatizációnál az ideológiai-hatalmi szempontok helyett a gazdasági szempontokat kell előtérbe helyezni, s a politikai erők közötti minél szélesebb konszenzus alapján kell végrehajítani, annak érdekében, hogy a politikai fordulatok során a már kialakult helyzet ne kérdőjeleződjék meg. A gazdasági és társadalmi kihatásokat mérlegelve tehát az adott helyzetből kiinduló, evolúciós út támogatható a rövid idő alatt végrehajtható revolúcióval szemben.